

کاغذ بازی های اداری کار احیای بزرگ‌ترین خانه تاریخی مشهد را با مشکل رو به رو کرده است

«کوزه کنانی» در انتظار تمدید مجوز مرمت

سیدهنعیمه زبیبی| چند ماه پیش وقتی طرح مرمت خانه کوزه کنانی به صورت رسمی آغاز شد، این شروع را به فال نیک گرفتیم و چراغ نجات وبقای بزرگ‌ترین خانه تاریخی مشهد در دلمان روشن شد؛ زیرا کوزه کنانی پیر مشهد، سال‌ها بود که قامت از سنگینی مصائبی چون خروج از ثبت میراث فرهنگی، فرسودگی و دعوای‌های اداری برای ماندن یا مردن و تغییر کاربری دادن، استوار نکرده بود. اینکه بین مالکان، میراث فرهنگی و شهرداری درنهایت توافقی صورت گرفته و یک ماکت نهایی برای مرمت این خانه- که جزو اندک داشته‌های میراثی مشهد است-آماده شده است، اتفاق خوشایندی بود. کار مرمت که آغاز شد، محو شدن تردیدهای بسیار، لب تاریخ دوستان مشهد را به خنده نشاناد اما گویا این کلاف قرار نیست هرگز رشته شود، دیروز ۱۹ تیر، در آفتاب برهنه تابستان ۱۴۰۲ مشهد، دوباره راهی خانه کوزه کنانی شدیم تا ببینیم کار احیای این گوهر یکدانه که تاج سر خانه‌های تاریخی شهر است، به کجا کشیده است. همه چیز خوب بود، فقط یک مشکل وجود داشت؛ همان مشکلی که چند ماه پیش و در آغاز رسمی شدن کار مرمت خانه کوزه کنانی هم درباره‌اش نوشتیم. ابتدای سال ۱۴۰۲ در صفحه تاریخ وهویت روزنامه شهرآرا گفته بودیم: «پرونده گرفتن مجوز ساخت این بنا پس از گذر از آیین‌نامه‌ها و ضوابط میراث فرهنگی، حالا دیگر در پیچ وخم‌های اداری شهرداری است، و علاوه بر اینکه روند تعمیر این خانه همچنان در همان مرحله متوقف شده، این بار داستان صادرنشدن پروانه ساخت و تمدید مجوز مرمت بخش تاریخی هم به غصه‌های تازه‌اش افزوده شده است؛ مشکلی که درمیان گفت‌وگو با حیدرعلی پیمانی، مدیرعامل حسینییه و زائرسرای فروشانی‌ها، و ایمان پیمانی، سرپرست پروژه مرمت خانه کوزه کنانی، به آن می‌رسیم.

- عبادت از خانه درحال تیمار

مسیر کوچه‌های قدیمی اطراف حرم مطهر را قدم گرفته‌ایم به دیدن خانه تاریخی کوزه کنانی که از تأیید ماکت نهایی شده آن حدود ۱۰ماه می‌گذرد و طرح مرمتش هم پنج ماهی است آغاز شده است و تازه‌نفسی دوباره‌اش را منتظریم. دوباره ماییم و کوچه پنجه‌و در قاجاری خانه کوزه کنانی، همان‌جا که وقتی رنگ آن را فشار می‌دهیم، می‌دانیم که یک نفر در را به رویمان می‌گشاید. این روزها قصه مرمت در این بنای از دل تاریخ به جامانده، ادامه دارد و به همین دلیل هراساتی که برویم، یک نفر هست سلامان را علیه بگوید و ما را برای دیدن بزرگ‌ترین خانه تاریخی این روزهای مشهد، راهنمایی کند.

با ایمان پیمانی که مدرک سطح یک مرمت از میراث‌فرهنگی دارد و این روزها علم و هنرش را برای احیای این بنای تاریخی به کار گرفته است، همراه می‌شویم تا او، ما را به دیدار بیمار درحال تیمارش ببرد. کار در چهار بخش نمای شاه‌نشین، داخل خانه، زیرزمین و پشت‌بام، هم‌زمان درحال انجام است. شواهد نشان می‌دهد که هزینه‌های هنگفتی برای احیای خانه صرف شده است و همه‌چیز دارد طبق ماکت تأیید شده، بین مالکان، میراث فرهنگی و شهرداری پیش می‌رود؛ ماکتی که در آن، بخش خدمه‌نشین خانه احیا شده است و در کنار بخش شاه‌نشین و یک‌سازه تازه(که قرار است زائرسرا شود)، اوضاع میزانی دارد.

چند ماه پیش هم مرمتگران، خشت‌های خانه را که در طول سالیان دراز بارها بنایی شده و تغییر معماری پیدا کرده بود، از گچ و رنگ، پاک و آجر و رنگ قاجاری را احیا کردند. حالا خشت‌های قاجاری، دوباره گچ شده و گچ‌بری سقفه‌ها هم طبق اسلوب پیشین خانه، نقش خورده است و طاق‌های قدیمی از دل گچ و آجر، کاکل نمایان کرده‌اند.

در زیرزمین خانه هم که هوای خنک و مطبوعی دارد، اوضاع بهبود یافته است. سقف و دیوارها استحکام یافته‌اند و عده‌ای در کارگاه کوچک نجاری در و پنجره‌های قدیمی خانه را مرمت می‌کنند. آن‌ها

در ادامه برای پیگیری این گزارش و رسیدن به یک پاسخ نهایی، مشکلات مطرح شده توسط مالکان خانه کوزه کنانی را با معاون شهرسازی منطقه ثامن مطرح کردیم که مسئولان این اداره در نهایت پاسخ را به صورت مکتوب برای روزنامه شهرآرا ارسال کردند. این پاسخ چنین است:

با سلام و احترام
درخصوص ملک کوزه کنانی(حسینییه فروشانی‌ها) با کد نوسازی ۸۰۱/۱۳۱/۴۲، موارد زیر را به آگاهی می‌رساند:
این ملک جزو آثار ثبتی بوده و برابر رأی دیوان عدالت اداری، در تاریخ ۱۳۹۲/۰۸/۰۵ از ثبت اثر خارج شده است، اما باتوجه‌به شاخص‌های جدی کالبدی و عملکردی قدیم، برابر با نظر اداره کل میراث فرهنگی،

یک گوشه مشغول کار هستند و قرار است پس از پایان مرمت، در و پنجره‌ها دوباره سر جای اصلی‌شان جایگزینند.
آرشی هفت لثی خانه هم که در مشهد بی نظیر است و مالکان دهه ۷۰ برای جلوگیری از آسیب دیدنش، آن را پشت چند متر دیوار کاذب پنهان کرده بودند، برای مرمت و غبارگیری، بیرون کشیده شده است.

نوبتی هم که باشد، نوبت پشت‌بام خانه کوزه کنانی است، از داربست‌های فلزی که قرار است نقش پله را برایمان بازی کنند، به‌سختی بالا می‌رویم تا روی پشت‌بام خانه بایستیم. شیروانی بخش شاه‌نشین خانه کوزه کنانی که تنها بنای باقی‌مانده از یک عمارت ۴هزار و ۵۰۰متری است، اکنون نقطه ثقل مرمت خانه است، جایی که ورق‌های گالوانیزه سقف آن -که به قول مرمتگران از چهارصد نقطه سوراخ شده بود- برداشته شده است وچوب‌های کهنه‌اش در مرحله بهسازی است. قصه مرمت پشت‌بام خانه تاریخی که در نوع خودش در شهر ما منحصر به فرد است، هم یک حکایت خواندنی است که آن را در مجالی دیگر خواهیم گفت. تابستان مشهد داغ است و دست‌های بی‌سایه آفتاب آموزش بر سر ما و تیمارگران خانه سنگینی می‌کند، با این همه استادان، مرمتگران و کارگران بادل‌وجان مشغول کار هستند، آن‌چنان که می‌شود نوشت: «اوضاع طبقه نخست خانه خوب است و بنا سر و شکل خوبی پیدا کرده است.»

- سرگذشت بزرگ‌ترین خانه تاریخی مشهد، در کشفوقوس‌های اداری

حالم آن که از دیدن خانه جامی آید، به سراغ حیدرعلی پیمانی می‌رویم تا چند سؤال از او بپرسیم؛ مثلاً اینکه چند وقت دیگر باید چشم بکشم تا خانه کوزه کنانی از میان گردوغبار مرمت بیرون بیاید؟ روند کار چطور پیش رفته است؟ چه کاری از دستمان ساخته است تا کوزه کنانی‌مان را خوشحال ببینیم؟ پرسش‌هایی از این دست که نگرانی ما را فروکاهد و خیالمان را تخت کند که این عبادت، ثمره‌ای داشته است. اما حال خوش بازدید ما با احوال ناخوش سازوکار اداری درهم می‌آمیزد تا بازم ابهام‌های پیشرفت خانه بر نگرانی‌هایمان بیفزاید. بیایید از اینجا شروع کنیم؛ معلوم نیست مسئولان این شهر چگونه فکر می‌کنند و چه چیزهایی برایشان اهمیت دارد، ولی برای کسی که اندک علاقه‌ای به میراث تاریخی و هویتی این شهر دارد، حفظ و احیای یک بنای تاریخی، یک موضوع جدی و تأمل برانگیز است. گذشته است و معجزان اصفهانی‌آن هنوز از بالا و پایین کردن پله‌های ادارات مختلف برای گرفتن پروانه ساخت و مرمت، خلاص نشده‌اند. حیدرعلی پیمانی، مسئول بازسازی حسینیه امام‌رضا(ع)، هنوز برای گرفتن مجوز انجام کارش می‌دود. خانه کوزه کنانی روزهای تلخی را در نشیب زندگی‌اش پشت سر

علی یوسف‌زاده، معاون شهرسازی منطقه ثامن:

در حال بررسی پروژه و اصلاح نقشه هاهستیم

موضوع مرمت و توسعه ملک می‌باید زیرنظر آن اداره کل صورت پذیرد. در این راستا شهرداری منطقه ثامن کلیه اقدامات خود درخصوص موضوع را پس از استعلام و تأیید اداره کل میراث فرهنگی انجام داده است.
برابر با طرح تفصیلی حریم رضوی، نقشه‌های توسعه بنا در قالب ضابطه پس از تأیید شورای فنی میراث فرهنگی، قابلیت پیاده‌سازی خواهد داشت که این موضوع یک بار

عکس: محمدحسن طاهری/شهرآرا

آنچه بر کوزه کنانی گذشته است

خمینی شهر، به‌شایعه پخش شده اعتراض و تأکید می‌کند قصد تخریب ندارند و حاضرند در صورتی که میراث فرهنگی شرایطی را فراهم کند که آنان بتوانند همچنان کاربری فعلی بنا را حفظ کنند، دخل و تصرفی در نما و بنای خانه نداشته باشند. این کار به دلیل متراژ زیاد و وسعت زمین و محوطه بنا، ممکن بوده است و میراث هم موافقت خود را با این موضوع اعلام می‌کند. روال تأیید طرحی که پیمانی مدعی است هم اکنون در حال اجرای آن است، چند سال طول می‌کشد!

فروردین سال ۱۴۰۰ قسمت شمالی خانه فرومی‌ریزد و همه عاشقان میراث مشهد را در بهت فرومی‌برد. وضعیت آن روزها که روزگار سخت و طاقت‌فرسایی را بر اهل تاریخ تحمیل کرده بود، باعث شد خانه کوزه کنانی بیش از پیش در مرکز توجه قرار بگیرد. کاری نمی‌شد برای آن بخش از خانه که بی‌جان شده بود، کرد و باید برای حفظ بقیه بنا فکری می‌شد. خرداد سال ۱۴۰۰ میراث، طرح مرمت و مراد همان سال، طرح توسعه خانه کوزه کنانی(در قسمت تخریب‌شده) را تأیید می‌کند و هم‌زمان عملیات مرمت بخش شاه‌نشین خانه نیز شروع می‌شود. مالکان بنا در این مدت بر موضع خودشان برای ایستادن پای قولی که داده بودند، پافشاری کردند ولی از نبود همکاری کافی برای انجام کار بارها گلایه کردند. آن‌ها در ابتدای سال ۱۴۰۱ توانستند موافقت مشاور شهرداری را برای اجرای طرح مرمت و توسعه جلب کنند، ولی هنوز از مجوز ساخت خبری نیست.

گذاشته و حالا که قرار بر ماندگاری‌اش شده است، همت و همراهی متصدیان امور را می‌طلبید. رئیس هیئت مدیره فروشانی‌های خمینی شهر می‌گوید: «با اینکه مدارک لازم را ارائه کردیم، پرونده گرفتن پروانه ساخت در روال اداری گیر افتاده است. اما مسئله دیگری که اکنون با آن مواجه هستیم، این است که مرمت این بخش حدود سه سال طول می‌کشد، ولی شهرداری به من مجوز شش‌ماهه داده که اکنون به پایان رسیده است و برای تمدید آن دچار مشکل هستیم. کار مرمت، آرام و باحوصله پیش می‌رود، به‌طور مثال اکنون سقف شیروانی بنا را برداشته‌ایم و آماده‌سازی آن حدود پنج ماه طول می‌کشد و باید زودتر آن را به انجام برسانیم تا به پاییز و باران برنخوریم و ساختمان آسیب نبیند. ولی از آن سو شهرداری به ما فقط شش ماه مجوز مرمت می‌دهد،

پیمانی در بخش دیگری از صحبت‌هایش به ۲میلیاردی که در سال ۱۴۰۲ برای مرمت بخش جنوبی خانه هزینه کرده‌اند، اشاره می‌کند و درباره خسارتی که تعلل سازمان‌ها به آن‌ها وارد کرده است، می‌گوید: «شما تغییر و افزایش قیمت‌ها را در این چهار سال ببینید. چه کسی خسارت ما را جبران می‌کند؟ در سال ۹۷ ما ۷۵میلیارد بود چه برای ساخت وساز پیش‌بینی کردیم، ولی اکنون با ۳۰۰میلیارد هم پروژه کامل نمی‌شود. درحالی که من اکنون همان طرحی را اجرا می‌کنم که چهار سال پیش آن را ارائه کرده بودم،

ارسال مجدد نقشه‌ها، مصوبه هیئت فنی مبنی بر اصلاح خط طرح و حفظ تمامیت پروژه در وضع موجود، برابر با نقشه ثبتی ملک صادر گردید. باتوجه به تغییر برخی ضوابط در نسخه ویرایشی طرح تفصیلی حریم رضوی و ضرورت احداث رواق در حاشیه معبر و اعظاطبسی، اصلاح نقشه‌ها مجدد توسط مشاور تهیه کننده انجام شد که فاقد تأیید شورای فنی میراث فرهنگی بود. در این خصوص، مکاتبه مجدد و استعلام از اداره کل میراث فرهنگی برای تأیید نقشه‌های اصلاحی صورت پذیرفت که پاسخ نهایی بر روی نقشه‌های مورد تأیید در تاریخ ۱۴۰۲/۰۳/۲۸ برای شهرداری منطقه ارسال شد. اکنون پروژه در مرحله بررسی و پیاده‌سازی براساس نقشه‌های تأییدشده اداره کل میراث فرهنگی می‌باشد.

چند نما از مرمت‌های در حال انجام خانه کوزه کنانی

«فناثرهایی در باب تاریخ و فرهنگ شهر بهشت (قسمت هفتم و پنجم)»

نگاهی دوباره به «گنبدسبز» و اسرار نهفته در آن (بخش پنجم)

مرضیه ترابی| بحث ما درباره تاریخ گنبدسبز، حول شخصیت مدفون در آن ادامه پیدا کرد و در بخش قبلی، پنجمین نفری را که این مزار به وی منسوب شده است، معرفی کردیم و ادله انتساب هم به قدر کفایت ارائه شد، البته به غیر از گزینه‌های معرفی شده، افراد دیگری هم هستند که هم از باب کمتر بودن اعتبار و هم از نظر طولانی شدن بحث، از بررسی آن‌ها صرف‌نظر می‌کنیم. نوبتی هم باشد، نوبت صحبت درباره بنا و ویژگی‌های آن است، اما یادتان نرود که ما ناچاریم گاه‌وبی‌گاه برای اثبات برخی ادعاهایمان، به‌سراغ مطالب مربوط به فرد مدفون در این بنای کهنسال برویم تا بتوانیم با تلفیق اطلاعات قبلی و اطلاعات فعلی، به حد اکثر شناخت ممکن در این زمینه برسیم. سؤال جدید ما درباره گنبدسبز، مربوط به بنای آن است، این بنا را چه کسی و در چه سالی ساخته است؟ مکان جغرافیایی و شهری آن در زمان ساخت و ادوار بعد کجا بوده است؟ چه استفاده‌ای از آن می‌شده است؟ و پرسش‌هایی از این قبیل که در ادامه سعی کرده‌ایم برایشان پاسخی مستند پیدا کنیم.

- موقعیت اولیه بنای گنبدسبز

خانیکوف، جغرافی‌دان و سیاح روس -که در قسمت‌های قبلی مشاهدیات به تفصیل درباره وی صحبت کردیم- در سفرنامه خود که مربوط به بازدید سال ۱۲۳۷ خورشیدی است، محل بنای گنبدسبز را «روبه‌روی ارگ در مشرق میدان بزرگ، اعلام کرده است. این مکان، به‌طور حدودی می‌شود نزدیک دروازه ارگ و ضلع جنوبی باروی مشهد.

طبق گزارش‌های دیگر، از جمله گزارش کلنل بیت‌انگلیسی(مربوط به سال ۱۲۷۲ خورشیدی) و یادداشت‌های صدرالمتألهین لاهیجی در کتاب «تاریخ و جغرافیای شهر مشهد(نوشته‌شده در سال ۱۲۹۱ خورشیدی)، بنای گنبدسبز در داخل فضایی مشجر و باغ‌مانند قرار داشته است، هرچند در عکسی که «لوئیجی پشه» در همین ایام از گنبدسبز گرفته است، چیزی از این باغ به چشم نمی‌آید.

مهدی قربانی در کتاب جزوه‌مانند «گنبدسبز مشهد»، معتقد است که این بنا، در ضلع غربی گورستان مشهور «میرهما» یا «میرخوا» بوده است و دیگر اینکه این سازه قدیمی، در شرق محله قدیمی سرشور و در محدوده «پاچنار، که بخشی از سرشور به حساب می‌آمده، قرار داشته است.

به نظر می‌رسد این نظر چندان دقیق نباشد، اما می‌توان پذیرفت که موقعیت مکتبی گنبدسبز، جایی بین دو محله قدیمی و تاریخی سرشور و سراب، بوده است. قربانی در نوشته خود، سند مهم دیگری هم آورده است که از نظر تشخیص موقعیت قدیمی گنبدسبز در محدوده شهری مشهد، ارزش فراوانی دارد. این سند که به سال ۱۳۲۱ خورشیدی برمی‌گردد، درواقع مربوط به صدور سند برای قبرستان میرخوا و محدوده بنای تاریخی گنبدسبز بوده است و برای تکمیل آگاهی، بد نیست باهم اصل سند و آنچه مهدی قربانی(به نقل از قربانعلی مقدم و براساس اطلاعات دفت‌ر ۱۸، بخش یک، صفحه ۴۲۷ اداره ثبت اسناد و املاک مشهد) نقل کرده است، مرور کنیم: «بنابر اعلام اداره ثبت اسناد و املاک مشهد، اداره بلدیه برای یک باب قبرستان مشهور به میرخوا، دارای پلاک شماره ۴۸۵۸، تقاضای ثبت نموده و سند مالکیت به شماره ۱۸۹۶ در تاریخ ۱۳۲۱/۸/۶ به نام شهرداری صادر شده است. بعدها این ملک ازسوی شهرداری به شخصی به نام سیدجعفر هاشمی خراسانی منتقل گردید و سیدجعفر یازده سال بعد، برابر سند شماره ۱۷۵۹۸ در تاریخ ۱۳۲۲/۵/۱۶ خورشیدی، پلاک مزبور را در دفتر ۳ مشهد به اداره فرهنگ استان نهم انتقال داده که این ملک محدود به حدود ذیل بوده است: شمالا و شرقا دیواری است به شارع عام، جنوبا دیواری که قطعه زمین نمره ۴۸۵۳ و ۸۵۱۷ به نام کربلایی محمدعلی و غربا در سه قسمت به دیوار و پلاک ۴۸۵۷ به نام معصوم خانم.»

- سال ساخت بنا

سال ساخت بنای گنبدسبز، مانند هویت شخصیت مدفون در آن، مهم است و درباره آن، اطلاعات متعدد و متنوعی وجود دارد. لوح سنگی و شکسته یافت‌شده در بنا هم که امروز آن را در یک قاب، روی دیوار داخلی ضلع غربی بنا قرار داده‌اند و البته به اعتقاد برخی پژوهشگران، باید آن را «منسوب، به گنبدسبز دانست -و در قطعیت این انتساب شک کرد- سال ساخت بنا را در قالب «ماده تاریخ» به این صورت آورده است: «سال تاریخ این خجسته بنا/ بیت معمور قلب مؤمن دان، براساس محاسبه اعداد حروف مصرع دوم، سال ساخت بنا ۱۰۹۱ قمری است، اما مسئله اینجاست که محققان درباره وجود و خواندن کلمه «دان، در انتهای مصرع تردید دارند. این تردید البته مربوط به فرسایش ظاهری و آسیب‌هایی است که به سنگ وارد شده و هم تناقضی است که پذیرش کلمه «دان، در تاریخ ساخت بنا به وجود می‌آورد.

سیدمهدی سیدی در کتاب «سیمای تاریخی فرهنگی شهر مشهد، به این مسئله اشاره می‌کند و می‌نویسد: «مصرع دوم، بدون محاسبه به این سال محاسبه شد، یعنی با آن ۱۰۹۱ می‌شود که از سال اول در زمان سلطنت شاه عباس اول(۹۶۶ تا ۱۰۳۸) و تاریخ ۱۰۹۱ منطبق با زمان سلطنت شاه‌سلیمان صفوی(۱۰۷۷ تا ۱۱۰۵) بوده است، در درباره سال ساخت بنا، باید شواهد دیگری را هم بررسی کرد. یکی از شواهد مهم، کتیبه داخل بقعه است که در دهه‌های اخیر، آن را ترمیم کرده‌اند. در «گزارش مکتب شاپور یا مشهد در آغاز قرن چهارده خورشیدی، که یکی از منابع بسیار مهم برای شناخت جغرافیایی شهر مشهد در یک قرن قبل محسوب می‌شود، به موضوع آسیب دیدگی کتیبه گچی داخل بنای گنبدسبز اشاره شده است: «سقف و دیوارهای داخل مقبره به واسطه دودودوم در اویش، سیاه شده، از این رو کتیبه‌ای که با خط ثلث بر دور مقبره نوشته شده، لایق‌ره (ناخوانا) است، در این کتیبه که بعد از ترمیم خوانده شد، حدیثی از رسول خدا(ص) درباره آمرزش گناهان و استغفار و ثواب آن آمده است و در پایان آن نوشته‌اند: «تمّقه حسین بن محمدالمشهدی عنایت...عنه ۱۰۵۸»، بر این اساس، کار نگارش کتیبه توسط حسین بن محمد مشهدی و در سال ۱۰۵۸ قمری به پایان رسیده است، به همین دلیل نمی‌توان به تاریخ کتیبه سنگی منسوب، یعنی سال ۱۰۹۱ قمری چندان اعتنا کرد و از این رو، پژوهشگران کوشیده‌اند با تغییر و ترمیم مصرع ماده تاریخ، آن را به واقعیت نزدیک کنند.

ادامه دارد...